

A tudomány- technikatörténet 30 éve - az Osztályközi Állandó Bizottság rövid összefoglalója

Zemplén Gábor, Láng Benedek

A diszciplína intézményesülése, eredményei, helyzete

A Közép-Európai régió egyes országaiban már a 20. század első felében intézményesült a szakma, míg hazánkban a diszciplinárizáció alapját az 1970-es években kialakult szervezetek adták. Ebben az évtizedben alakult az MTA Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága (1974), a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ, 1970), valamint egy állandó akadémiai kutatócsoport a Budapesti Műszaki Egyetem szervezetén belül (1972-1995).

1990-től felgyorsult az intézményesülés, új tanszékeken indultak tudománytörténeti kutatások valamely természettudományhoz kapcsolódóan, és megalakultak az ország első dedikált tanszékei. Az ELTE, Tudományfilozófia és Tudománytörténet Tanszék klasszikus HPS (history and philosophy of science) fókusszal képviselte a szakmát, különös hangsúllyal a logika, a fizika filozófiája területein. A BME-n két tanszék is alakult, az Innovációmenedzsment és Technikatörténet Tanszék néhány évig működött, a Filozófia és Tudománytörténet Tanszéke az érvelélmélet és a tudásszociológia hazai képviselője mellett módszertantörténetet, informális logikát és a mérnöketikát oktatott műszaki és gazdaságtudományi hallgatóknak. Az utóbbi tanszékhez kötődően megalakult a tudományterület első doktori iskolája (BME 1998), és ez az intézmény gondozta a Polanyiana című lapot, amely Polányi Mihály szellemi munkásságát és hatását vizsgálta. Az akadémiai kutatóhelyek közül azóta is többen folytatnak tudomány- és technikatörténeti kutatásokat, több évtizedesnek tekinthető a munka a Filozófiai Intézetben (korábban MTA, most ELKH BTK FI) és a Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézetben (Narratív és Történeti Pszichológiai Kutatócsoport). Az 1991-ben alapított Középeurópai Egyetemen a neves tudományfilozófus Yehuda Elkana rektorsága alatt felmerült egy Science Studies tanszék megalapításának lehetősége, amely szándék végül egy kutatócsoportban realizálódott.

Hazánk nemzetközi beágyazottságát jelzi, hogy az International Council for Science-hez (ICSU) tartozó International Union of History and Philosophy of Science and Technology (IUHPST), amely a szakma legrégebb nemzetközi szervezete a 2009-es kongresszusát Budapesten rendezhettünk meg mintegy 1200 előadó részvételével.

A 2010-es években a terület számos testület és kutatócsoport berkein belül, szétaprózódva működött. A Tudomány- és Technikatörténeti Osztályközi Bizottság évente két-három konferenciával kívánta összefogni a szakma művelőit. Az ELTE Társadalomtudományi Karának Tudománykutató Központja és az MTA I. Osztályán működő Élettudomány-történeti Munkabizottság hasonlóképpen konferenciák szervezésével gazdagítja a szakmát. Az utóbbi kutatóközösség gondozza a Kaleidoscope című online folyóiratot, amely tudomány- és orvostörténeti tanulmányokat publikál.

Míg korábban a tudománytörténet művelésének szerény, de viszonylag állandó forrását jelentették a kutatási pályázatok, az utóbbi évtizedben a források esetibbé – bár kétségtelenül nagyobb összegűvé – váltak, és egy nagyösszegű OTKA finanszírozott kutatást (A tudományos tudás áramlásának mintázatai Magyarországon, 1770-1830) és egy Lendület kutatócsoport (morals and values in modern science) működését teszik lehetővé.

Kihívások

A hazai utánpótlás-nevelés nehézségei az utóbbi években nőttek: már a középiskolai tananyagokban (akár történelem, akár a természettudományok területén) is gyengén reprezentált a tudomány- és technikatörténet, és számos más országtól eltérően egyetemi mesterképzési szak sem működik a területen. A tudomány társadalmi elfogadtatását és megismertetését, valamint a tudományos újságírás erősítését célzó, kis létszámmal, de sikeresen működő Természettudomány-kommunikáció MA néhány évvel ezelőtt az úgynevezett szaktisztítási folyamatnak esett áldozatául. 2018-ban pedig többszöri átnevezés és tudományterületi átsorolást követően megszűnt a terület egyetlen doktori iskolája.

A diszciplináris sokszínűség fundamentálisan sajátja a területnek, de a külföldi fokozattal hazánkba visszatérő kutatók kezdenek elszakadni a hagyományos fórumoktól (MTESZ konferenciák hagyománya). Az ország nemzetközi jelenléte – jelentős kutatóközpontok híján – nem erősödik számottevően, a hazai szakmabelieknek különösen fontos feladata lenne a kapcsolatok erősítése. Azokban az országokban erősödik a szakma, ahol a belső hasznosulás nyilvánvaló, mert például a kutatások jól kapcsolódnak didaktikai fejlesztésekhez (Görögország, Németország), vagy a nemzeti adottságokhoz, lásd pl. Ausztria, ahol a Bécsi Kör Intézet növekvő támogatásával és egyre több jó külföldi szakember alkalmazásával az EU-s források hasznosítása lehetővé vált.